

Сонымен трансұлттық компаниялар жаһандық әлемдік шаруашылықтың жұмыс істеуінде маңызды рөл атқарады:

- біріншіден, ресурстардың барлық түрлерін ең жақсы бөлуге ықпал етеді;
- екіншіден, өндірісті ең жақсы орналастыруға көмектеседі;
- үшіншіден, жаңа өнімдер мен технологиялардың белсенді таралуына ықпал етеді;
- төртіншіден, жергілікті монополиялардың ережелерін бұзып, бәсекелестікті күшейтуге жәрдемдеседі;
- бесіншіден, халықаралық ынтымақтастықты белсенді кеңейтуге ықпал етеді.

Нақты өмірде трансұлттық компаниялардың қызметінен пайда мен шығын балансы көбінесе үкіметтер, қоғамдық және ұлттықтан жоғары ұйымдар тарапынан олардың қызметін бақылауға байланысты. Көп жағдайда, трансұлттық компаниялардың дамуымен капиталды шығаратын елдер үлкен бизнестің қызметіне бақылауды жоғалтады. трансұлттық компаниялардың өз мүдделерін өз елінің мүддесінен жоғары қояды, Жаһанданудың негізгі субъектісі болып трансұлттық элита қабаты болып табылады.

Әдебиеттер

1. <https://www.forbes.com/global2000/list/#tab:overall>
2. Михайлушкин, А. И. Экономика транснациональной компании: учеб. пособие / А. И. Михайлушкин, П. Д. Шимко. - М. : Высш шк., 2005. - 335 с.

Акбаева А.Е., 2 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)
Ғылыми жетекші - аға оқытушы Базарбаев М.К.

ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫ БАР КӘСІПОРЫНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңдарының жиынтығы шетел инвестицияларының кез келген нысандары және оларға байланысты республика заңдарында тыйым салынбаған қызмет түрлерінің шарттарын қарастыра отырып, жеке немесе заңды тұлғалардың инвестицияларына кейбір жағымсыз факторларды қоса есептемеген жағдайда инвестициялық ахуалдың қолайлы болуына толық түрде кепілдік береді.

Қазақстан аймағында шетел инвестицияларының қатысумен жұмыс атқаратын кәсіпкерлік қызметпен айналысатын кәсіпорындарға төмендегі ерекшеліктер қарастырылған:

- шетелдік кәсіпорын - қазақстандық заңнамаға сәйкес және Қазақстан Республикасының аумағында құрылған, толығымен шетелдік инвесторға тиесілі заңды тұлға (құрылтайшы немесе барлық құрылтайшылар-шетелдіктер және шетелдік заңды тұлғалар болып табылады);

- біріккен кәсіпорын - Қазақстан заңнамасына сәйкес және Қазақстан Республикасының аумағында құрылған заңды тұлға, онда мүліктің (яғни акциялардың және үлестердің) бір бөлігі шетелдік азаматқа (азаматтарға) және (немесе) шетелдік заңды тұлғаға (заңды тұлғаларға), ал бір бөлігі қазақстандық азаматқа (азаматтарға) және (немесе) заңды тұлғаға (заңды тұлғаларға) тиесілі болып табылады);

- шетелдік заңды тұлғаның филиалы немесе өкілдігі – Қазақстан Республикасының аумағындағы орналасқан шетелдік ұйымның оқшауланған құрылымдық бөлімшесі ретінде құрылады [1].

Нарықтық қатынастарды дамытуға бағытталған экономикалық реформаларды жүргізу нәтижесінде біздің мемлекетімізде меншіктің әртүрлі нысандары пайда болды. Мемлекеттік меншіктің жанында жеке меншік, нақты кооперативтік меншік, акционерлік кәсіпорындар, әртүрлі серіктестіктер, жалгерлік кәсіпорындар, муниципалдық меншік нысандары және т. б. меншіктің әр түрінде жұмыс жасайтын пайда болды. Көптеген жаңа меншік нысандарының арасында отандық экономиканың дамуына ықпал ететін біріккен кәсіпорындардың ерекшелігі бірден орын алды.

Осы үрдістерге байланысты шетелдік және отандық әдебиеттерде "біріккен кәсіпорындар" (БК) (mixed companies) термині пайда болды. Оның экономикалық мәні, серіктестерді капиталдармен бірлесіп иелену, бірлескен басқару және пайданы, тәуекелдер мен шығындарды бірлесіп бөлу көзделеді.

Көптеген елдерде біріккен кәсіпорындардың өзара іс-қимылының осындай нысанын белгілеу үшін басқа да терминдер қолданылады. "Компания", "қоғам" немесе "фирма" терминдері әдетте

сауда-өткізу нысанына қатысты қолданылатын болса, ал "біріккен кәсіпорын" бұл жағдайда өндірістік қызмет саласын білдіреді.

"Joint ventures" термині бірлескен қызметтің көптеген түрлерін, атап айтқанда фирмааралық келісім-шарт байланыстарын біріктіретін аралас қоғамдарға қарағанда кең түсінік болып табылады.

Төмендегі 1 кестеде біріккен кәсіпорындар құру стратегиясы мен себептері берілген.

Кесте 1

Біріккен кәсіпорын құру стратегиясы мен себептері

Стратегия	Себептері
Өндірістің тиімділігін жоғарлату	- Өндірістің қуаттылығы мен өндірістер құру кезінде капитал шығындарының көлемін қысқарту; - қолданыстағы өндірістің, маркетингтің және өнімді өткізудің тиімділігін арттыру; - арзан өндіріс факторларына қол жеткізу (шикізат, жұмыс күші); - жаңа технологияны пайдалану және еңбекті ұйымдастыру нәтижесінде ресурстарды үнемді жұмсау есебінен рентабельділікті арттыру.
Операцияларды кеңейту	- жаңа тұтыну нарығына кіру; - жаңа қызмет түріне - қызметтің жаңа саласына кіру; - жаңа өндірістік базаны немесе жаңа өткізу арналарын сатып алу; - жаңа тауарлар шығару, экономиканың басқа секторларына шығу жолымен қолданыстағы өндірісті кеңейту және оларды әртараптандыру.
Тәуекелді азайту	- қажетті ақпарат пен қосымша инвестициялар алу; - жаңа нарыққа шығу есебінен тауарларды, қызметтерді өткізу мүмкіндіктерін кеңейту
Инвестицияларды тарту есебінен технологиялар және біліктілікті дамыту	- қосымша ақша қаражатын, капиталды алу; - жаңа технологияны алу - басқару тәжірибесін алу - экспортты кеңейту - импортты алмастыру
Ескерту – автордың қолдауымен құрылған [3]	

Біріккен кәсіпорын халықаралық өндірістік-техникалық ынтымақтастықты жүргізудің басты нысаны болып табылады. Біріккен кәсіпорындар бірлескен операцияларды жүргізу үшін әр түрлі мемлекеттердің кәсіпкерлерінің капиталдарын біріктіру жолымен құрылады. Бірлескен операцияларды жүргізу кезінде серіктестер бірыңғай меншікпен біріктірілді, ол кәсіпорынның бірлескен менеджменті мен белгілі бір қатынаста табыстарды бөлуді көздейді. [2].

Біріккен кәсіпорын (фирма) құрылтайшылардың бірінің мемлекетінде нормативтік-құқықтық актілер негізінде тіркеледі. Біріккен кәсіпорынның ұлты оның штаб-пәтерінің орналасқан жері бойынша белгіленеді.

Біріккен кәсіпорындардың ерекшеліктері[4]:

- меншікті біріктіру және оның негізінде біріккен кәсіпорынның бастапқы капиталын құру;
- кәсіпорынды дамыту, шығарылатын өнімдер мен қызметтерді өндіру және сату процестерін бірлесіп басқару;
- кәсіпорын тәуекелдерін бірлесіп атқару;
- ынтымақтастықтың ұзақ мерзімділігі;
- серіктестердің бәсекелестік артықшылықтарын біріктіру;
- қызметтің барлық негізгі бағыттары бойынша серіктестердің өзара іс-қимыл кешенділігінің болуы.

Серіктестердің мақсаттары мен олардың жаңа кәсіпорынды құру себептерін екі топқа бөлуге болады:

- 1) шетел нарығында шығу немесе бекіту мақсатында біріккен кәсіпорынды құру;
- 2) бәсекелестік ұстанымдарды жақсарту.

Сондықтан біріккен кәсіпорындарды құру және дамыту әлемнің түрлі елдерінің сыртқы экономикалық қызметінің объективті және сөзсіз нәтижесі болып табылады.

Біріккен кәсіпорындарды құру маңызды және жауапты үрдіс болып табылады, оның барысында ұйымның сенімді және тиімді жұмыс істеуінің алғышарттары қалыптасады.

Әдебиеттер

1. Косолапов Г.В. Корпоративный бизнес: теория, методология, механизмы: научное издание. — Алматы: Алла прима, 2011. — 294 с.
2. Чиненков М.В. Основы международного бизнеса: учеб. пособие. / М.В. Чиненков. — М.: КНОРУС, 2009. — 304 с.
3. Вардомский Л.Б. Внешнеэкономическая деятельность регионов России: учеб. пос. для студентов, обучающихся по экон. спец. — М.: КНОРУС, 2010. — 441 с.
4. Попов С.Г. Внешнеэкономическая деятельность фирмы. Особенности менеджмента и маркетинга: учеб. пособие. Изд. 4-е, доп. — М.: ОСЬ-89, 2009. — 368 с.

Амангельды Ж., Кожыкова А., Талғат Б.Ж., 2 және 4 курс студенттері (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ)
Ғылыми жетекші - оқытушы Ақмолда М.Н.

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІктің ДАМУЫНЫҢ АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әлемнің басқа елдері сияқты Қазақстан да жаңа жаһандық мәселелерге тап болды, ол өзінің бәсекеге қабілеттілігін сақтау мақсатында саясатын бейімдеуі қажет. Бұл экономика өсімінің жылдық жылдамдығы 5-6% деңгейінде болатын жаңа экономикалық үлгіні әзірлеуді талап етеді.

Кәсіпкерлік, кәсіпкерлік қызмет – тәуекелге бел буып жасалынатын экономикалық әрекет, тауарларды өндіру және сатудан, іс-шарадан, көрсетілген қызметтерден, істелген жұмыстардан жүйелі пайда алуға бағытталған дербес қызмет.

Қарағанды облысы – облыстың дамуының артықшылықты бағдарламаларына сәйкес облыстың экономикасының тұрақтандырудың жағымды қарқынымен бейнеленетін кәсіпорындар жиынтығымен сипатталынатын Қазақстанның жетекші индустриалды аймақтарының бірі болып табылады.

Облыста Тіркелген ШОК субъектілерінің саны 100 710 бірлікті немесе 2017 жылға 100,4% құрады (1.01.18ж. – 100342 бірл.).

Олардың ішінде жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 79 276 бірлік немесе 99,8% құрады (1.01.18 ж. – 79 424 бірл.).

Қарағанды облысының кәсіпкерлікті дамытудағы аймақтық ерекшеліктерін қарастыратын болсақ, Қарағанды облысында шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын жетілдіруді қарастыру үшін бизнесті жүргізу жеңілдігі жобасы рейтингісі бойынша негізгі индикаторларды талдау ұсынылды. Бизнесті жүргізу жеңілдігі жобасы рейтингісі мақсаты Қарағанды облысының бизнесті жүргізу жеңілдігі бойынша республикалық рейтингінде ДЭФ жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында және «DOING BUSINESS» рейтингіндегі позициясын жақсарту болып табылады. Қарағанды облысы республика бойынша Жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілері санының өсу қарқыны бойынша 11 орында тұр (101,5 %).

Шағын және орта кәсіпорындардың өнім шығарылымының өсу қарқыны, % 2017 ж. қорытындысы бойынша ҚР-да көрсеткіштің өсу қарқыны бойынша Қарағанды облысы 5 орын, ҚР-да өнім шығару көлемі бойынша 7 орын (2016 ж. -9 орын) алған.

Қарағанды облысында шағын және орта бизнес кәсіпорындарының негізгі капиталға инвестициялардың өсу қарқыны 2017 жылы 110,2 % құрады.

2017 жылы ауылдық аймақта жастар кәсіпкерлігін дамыту және қолдау жобасы бойынша 3,5 млн. теңге сомасына 10 грант берілді. 2018 жылы әр жобаға 1 млн. теңгеге дейін грант ұлғайтылды.

Моноқалаларда шағын және орта кәсіпкерлікті жандандыру үшін шағын және орта бизнеске ірі компаниялар мерзіміне дейін келісім-шартты ұсынатын әріптестік бағдарламалар жүзеге асырылады. Осы бағдарлама шегінде «Қазақмыс» Корпорациясымен және «Арселор Миттал Теміртау» АҚ Жезқазған, Сәтпаев, Балқаш, Теміртау, Абай және Шахтинск қалаларының кәсіпкерлерімен 12 млрд. теңгеден астам сомаға 665 шарттар мен қосымша келісімдер жасалды.

Шағын және орта кәсіпкерлік жобаларын қолдау мақсатында өңдеу өнеркәсібінде Қазақстан Республикасының Ұлттық қор қаражаты есебінен 5,1 млрд. теңге сомасына 37 жоба қолдау алды.